

Projekt „Razem dla dziecka i rodziny”

Tomasz Polkowski

Model partycypacji dzieci w pieczy zastępczej

Jednym z warunków efektywnego systemu wspierania dziecka i rodziny, jest branie pod uwagę zdania dziecka przez wszystkich, którzy bezpośrednio pracują z dzieckiem (rodziny zastępcze, wychowawcy czy rodzina dziecka. Tylko budzenie w dziecku jego własnych marzeń i celów oraz wspieranie dziecka w kolejnych krokach do spełnienia marzeń – może być gwarancją pełnej współpracy z dzieckiem. Wychodząc naprzeciw potrzebom dziecka możemy mu naprawdę pomóc i budować z dzieckiem trwałe, pozytywne więzi.

Do pełnej realizacji korczakowskiego modelu dialogu z dzieckiem potrzebne są zasady oparte na przyjętych założeniach. Można to nazwać **modelem partycypacji**, który zostanie zastosowany w systemie wspierania rodziny i pieczy zastępczej. W modelu tym należałoby określić, w jaki sposób opinie dziecka będą brane pod uwagę w sytuacji, gdy w życie rodziny wkraczają służby pomocy społecznej lub, gdy dziecko jest już umieszczone w rodzinnej lub instytucjonalnej pieczy zastępczej. W tej sytuacji dialog z dzieckiem będzie niezbędny do analizy jego potrzeb, do konstruowania i realizacji planu pomocy dziecku, jak również do wzmacniania kompetencji dziecka w obszarze więzi, w tym więzi z rodziną.

Zastanawiając się nad modelem partycypacji dzieci w wyrażaniu własnych poglądów należy pamiętać, że **komunikacja w przypadku dzieci jest często zewnętrzną formą wyrażania emocji** i nie zawsze wypowiedzi dziecka mogą być odczytywane dosłownie. Wypowiedź „nienawidzę cię tato” może oznaczać wyrażenie złości, ale także potrzebę zwrócenia na siebie uwagi lub wręcz wołanie o pomoc ojca i, na przykład, większą ilość czasu z ojcem itd. W związku z tym nie zawsze można na słowach dziecka opierać działań w planie pomocy dziecku. Istnieje jednak pokusa, żeby np. na słowach „nie chcę widzieć mojej mamy” oprzeć decyzję zaprzestania kontaktów z rodzicami dziecka. Tymczasem tak wyrażane emocje mogą przecież świadczyć o potrzebie przepracowania starty lub wręcz o tęsknocie za rodzicami... **Potrzebne są narzędzia służące do tłumaczenia języka emocji dzieci na język zracjonalizowanych opinii czy decyzji.** Emocje te będą często wyrażane nie tylko przez słowa, ale również przez zachowania. Zamiast odnosić się do samych zachowań (często dla nas trudnych) spróbujmy empatycznie spojrzeć na świat oczami dziecka i zastanowić się nad przyczynami zachowań oraz nad tym, co dziecko nam chce przekazać przez swoje zachowanie. **Efektywnym narzędziem tłumaczenia emocjonalnego języka dzieci jest najczęściej empatyczny, ważny dla dziecka dorosły, który potrafi wyczuć i odczytać emocje a także stojące za nimi potrzeby.**

Kolejną ważną sprawą jest poziom partycypacji.

Po pierwsze, każde dziecko powinno czuć się w relacjach z dorosłym na tyle swobodnie i bezpiecznie, aby móc wypowiadać swoje poglądy na własny temat i spraw, które jego dotyczą. Swoboda wypowiedzi powinna dotyczyć również sposobu manifestowania emocji oraz wypowiedzi własnych opinii. Dziecko nie zawsze

Projekt „Razem dla dziecka i rodziny”

posiadające kompetencje związane ze „społecznie akceptowanym” sposobem wyrażania emocji lub nie potrafiące radzić sobie z własnymi emocjami – nie powinno obawiać się konsekwencji wyrażenia w taki czy inny sposób własnych emocji. Z kolei tych obaw nie będzie miało dziecko związane emocjonalnie budującymi się pozytywnymi relacjami z wybranym dorosłym – rodzicem, rodzicem zastępczym czy wychowawcą. Taki ważny dla dziecka dorosły człowiek będzie bowiem empatyczny, ciekawy dziecka, będzie dziecko akceptował – mimo trudnych zachowań.

Po drugie dziecku powinno się zapewnić swobodę i bezpieczeństwo wyrażania opinii i poglądów w sprawach, które jego dotyczą w szkole, w sądach, instytucjach pomocy i integracji społecznej. Wymaga to stworzenia odpowiednich procedur i zapewnienia dzieciom odpowiedniej przestrzeni do wyrażania własnego zdania. Taką przestrzenią mogą być wypowiedzi bezpośrednie w trakcie indywidualnych rozmów z dzieckiem, jak również różnego rodzaju metody „społecznościowe”, takie jak zebrania z dziećmi (pod warunkiem, że są tak zorganizowane, że dzieci mają możliwość nieskrępowanej wypowiedzi). Innym sposobem dawania dziecku **PRZESTRZENI** do nieskrępowanej wypowiedzi mogą być prace pisemne, takie jak listy (np. „poczta dziecięca”, prace na tematy ważne dla dzieci itd. Coraz częściej stosowane są również warsztatowe metody pracy z dziećmi, jednakże mają one swoje ograniczenia – są efektywne przy określaniu potrzeb grup, natomiast przy analizie potrzeb poszczególnych dzieci bardziej efektywne wydają się metody indywidualne, oparte na relacjach emocjonalnych.

Dobry wychowawca, który nie włącza a wyzwala, nie ciągnie a wznosi, nie ugniata a kształtuje, nie dyktuje a uczy, nie żąda a zapytuje – przeżyje wraz z dziećmi wiele natchnionych chwil.

Janusz Korczak

Po trzecie dzieci powinny uzyskiwać możliwość wypowiedzi własnych poglądów i wręcz uczestnictwa w niektórych decyzjach na poziomie społeczności lokalnej. Wymaga to stworzenia odpowiednich mechanizmów, aby wszystkie instytucje odpowiedzialne za pomoc dzieciom, np. placówki opiekuńczo-wychowawcze czy powiatowe centrum pomocy rodzinie brały pod uwagę głos dzieci i młodzieży. Znane są przykłady wielu miast na świecie, w których głos rad lub parlamentów młodzieżowych jest brany pod uwagę przez „dorosłe” władze, i gdzie młodzież może nawet dysponować częścią budżetu służącego realizacji opracowanych przez siebie pomysłów i planów. Czy w warunkach polskich możliwe jest włączenie dzieci i młodzieży w budowanie systemu wspierania rodziny i systemu pieczy zastępczej? Czy np. wybrane powiatowe centrum pomocy rodzinie mogłoby badać opinie indywidualne i zbiorowe dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej? Częściowo się to dzieje (miejmy nadzieję) poprzez tworzenie **WRAZ Z DZIECKIEM** planu pomocy dziecku. Brakuje mechanizmów bezpośredniego badania opinii dzieci oraz mechanizmu badania, czy głos dzieci jest brany pod uwagę – **W CELU POPRAWIANIA EFEKTYWNOŚCI SYSTEMU**. Takie badania musiałyby się opierać na zastosowaniu „grup fokusowych” lub innych metod badawczych, takich jak

Projekt „Razem dla dziecka i rodziny”

rozmowy kierowane, ankiety, konkursy literackie na tematy związane z potrzebami dzieci itd. Mogłaby również powstać grupa lub rada złożona z dzieci umieszczonych w pieczy zastępczej, której głos byłby wysłuchiwany przez kierowników instytucji przy podejmowaniu ważnych decyzji organizacyjnych. Takie podejście wymaga przełamania stereotypu o tym, że plan pomocy ma być rzekomo tworzony „dla dziecka” a nie „Z DZIECKIEM”. Dzieci mają nie tylko prawo do wypowiedzania własnych poglądów, ale także do wysłuchania oraz DO PARTYCYPACJI W DECYZJACH, KTÓRE ICH DOTYCZĄ. Czy rodziny zastępcze, wychowawcy, ośrodki pomocy społecznej i powiatowe centra pomocy rodzinie są na to gotowe? Czy i w jaki sposób realizują postanowienia Konwencji o Prawach Dziecka? Jeśli nie, to co należy zrobić, aby tak było?¹ Oprócz konkretnych procedur i technik wymagałoby to również zmiany sposobu myślenia, z popularnego „dzieci i ryby głosu nie mają” na stosunek do dzieci oparty na szacunku i traktowaniu dzieci jako pełnoprawnych osób. „Nie ma dzieci – są ludzie” – pisał Janusz Korczak. Słowa piękne, ale trudne do zastosowania, skoro prawie sto lat później dzieci często mówią o tym, że ich zdanie nie liczy się, gdy są zabierane od rodziców, gdy są umieszczane w często obcym dla nich środowisku, lub gdy ktoś ogranicza ich prawo do swobodnej wypowiedzi.

Artykuł 12 Konwencji o Prawach Dziecka

- 1. Państwa-Strony zapewniają dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując je z należyłą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałość dziecka.**
- 2. W tym celu dziecko będzie miało w szczególności zapewnioną możliwość wypowiedzania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym, dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego.**

Należy pamiętać, że prawo do wypowiedzi wyrażone w artykule 12 Konwencji połączone jest również innymi ważnymi prawami, takimi jak artykuł 3, który mówi o tym, że „we wszystkich działaniach dotyczących dzieci, podejmowanych przez publiczne lub prywatne instytucje opieki społecznej, sądy, władze administracyjne lub ciała ustawodawcze, sprawą nadrzędną będzie najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka.”. A jak znać „najlepszy interes dziecka” jeśli nie poprzez dialog z dzieckiem, rozmowę o jego marzeniach, potrzebach i planach?

Artykuł 12 łączy się również bezpośrednio z artykułem 13: 1. Dziecko będzie miało prawo do swobodnej wypowiedzi; prawo to ma zawierać swobodę poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji oraz idei wszelkiego rodzaju, bez względu na granice, w formie ustnej, pisemnej bądź za pomocą dźwięku, w formie artystycznej lub z wykorzystaniem każdego innego środka przekazu według wyboru dziecka.”. Z kolei artykuł 17 mówi wprost o prawie dziecka do informacji: „Państwa-Strony uznają ważną rolę spełnianą przez środki masowego przekazu i zapewniają, aby dziecko miało dostęp do informacji oraz materiałów pochodzących z różnorodnych źródeł

¹ Fundacja Dziecko i Rodzina z Warszawy prowadzi działania edukacyjne i doradcze w tym zakresie.

Projekt „Razem dla dziecka i rodziny”

krajowych i międzynarodowych, szczególnie do tych, które mają na uwadze jego dobro w wymiarze społecznym, duchowym i moralnym oraz jego zdrowie fizyczne i psychiczne”. Oznacza to, że dziecko umieszczone w pieczy zastępczej ma prawo otrzymywać informacje na temat wszelkich działań wykonywanych wobec niego i członków jego rodziny. Ma prawo uczestniczyć w tworzeniu i realizacji planu pomocy dziecku, jak również do partycypacji w realizacji planu pracy z rodziną...

Każdy wykonawca i organizator działań wspierających rodzinę oraz dzieci w pieczy zastępczej powinien zaznajomić się również z Rekomendacją CM/Rec(2012)2 Komitetu Ministrów Rady Europy o Partycypacji Dzieci i Młodych Ludzi poniżej 18 roku życia.

*Nie ma limitu wieku jeśli chodzi o swobodne wyrażanie opinii przez dzieci. Wszystkie dzieci i młodzi ludzie, włączając w to dzieci w wieku przedszkolnym, jak również te, które zakończyły już edukację, mają prawo do bycia wysłuchanym we wszystkich sprawach, które ich dotyczą. Ich poglądy powinny być potraktowane z należytą powagą w odniesieniu do wieku i dojrzałości dzieci. Prawo do partycypacji nie jest ograniczone przez żadne uwarunkowania takie jak pochodzenie etniczne, kolor skóry, płeć, niepełnosprawność, orientacja seksualna czy jakiegokolwiek inne względy. Należy zwrócić uwagę na wyposażanie dzieci i młodych ludzi w możliwości i kompetencje wyrażania własnych poglądów. W miarę zwiększania przez dzieci i młodych ludzi osobistych kompetencji, dorośli powinni zachęcać dzieci do korzystania ze zwiększającego się zakresu wpływu na decyzje, które ich dotyczą. **W sposób szczególny należy zapewnić możliwości partycypacji dzieciom wykluczonym i podlegającym różnym formom dyskryminacji. Rodzice i opiekunowie są odpowiedzialni za wychowanie i rozwój dziecka, w tym za realizację prawa dziecka do partycypacji – od momentu jego narodzin.***

Rekomendacja Komitetu Ministrów Rady Europy 2012

Poszukując inspiracji dla modelu partycypacji dzieci natrafić można na najbardziej upowszechniony w krajach rozwiniętych model LUNDY². Został on opracowany przez Prof. Laurę Lundy, specjalistkę od praw dziecka na Królewskim Uniwersytecie w Belfaście. Jej model pozwala na konceptualizację prawa dziecka do wyrażania własnych poglądów – zapisanego w artykule 12 Konwencji Praw Dziecka. Celem modelu LUNDY jest zwrócenie uwagi rodziców, ale także nauczycieli, wychowawców, lokalnych i krajowych decydentów – na konsekwencje 12 artykułu Konwencji.

Model LUNDY składa się z czterech elementów – czyli PRZESTRZENI, GŁOSU, ODBIORU I WPŁYWU.

² Laura, Lundy (2007) „Voice is not enough: conceptualizing Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child”, British Educational Research Journal, 33:6, 927-942, dostępne na stronie [dx.doi.org/10.1080/01411920701657033](https://doi.org/10.1080/01411920701657033)

- **Przestrzeń:** Dzieci muszą mieć bezpieczne, „inkluzywne” możliwości do formułowania i wyrażania własnych opinii
- **Głos:** Dzieci należy wspierać i zachęcać do wyrażania własnych poglądów
- **Odbiór (publiczność):** Należy wypracować mechanizmy wysłuchiwanie poglądów dzieci
- **Wpływ:** W miarę możliwości postulaty i opinie dzieci powinny być brane pod uwagę w działaniach

Lista kontrolnych pytań dla działań asystentów rodziny, rodzin zastępczych, wychowawców, koordynatorów pieczy zastępczej, kuratorów sądowych i innych służb.

Pytania te można zastosować w odniesieniu do każdego etapu procesu wspierania rodziny i pieczy zastępczej. Odpowiedzi na pytania kontrolne pozwalają określić, do jakiego stopnia w danej społeczności lokalnej, instytucjach, (np. opiekuńczo-wychowawczych, ops-ach, pcpr-ach czy w rodzinie zastępczej) respektowane jest prawo dziecka do partycypacji – zgodnie z postanowieniami Konwencji o Prawa Dziecka.

PRZESTRZEŃ

- Czy dowiadywano się, jaki jest pogląd dziecka?
- Czy dziecko miało bezpieczną, nieskrępowaną przestrzeń (swobodę) do wypowiedzi własnych poglądów?
- Czy zapewniono możliwość wypowiedzi wszystkim dzieciom (bez względu na wiek?)

GŁOS

- Czy poinformowano dzieci w jaki sposób mogą wypowiedzieć swoje poglądy?
- Czy dzieci wiedzą, że wypowiedzanie przez nie poglądów lub udział w podejmowaniu decyzji są dobrowolne?

Projekt „Razem dla dziecka i rodziny”

- Czy dzieci miały możliwość wyboru jeśli chodzi o sposoby wyrażania własnych opinii?

ODBIÓR

- Czy istnieje mechanizm ugięcia poglądów dzieci?
- Czy dzieci wiedzą, do kogo wypowiadają swoje opinie i poglądy?
- Czy dzieci mają możliwość wypowiedzenia swoich opinii wobec osób decyzyjnych?

WPŁYW

- Czy poglądy dzieci zostały wzięte pod uwagę przez osobę decyzyjną?
- Czy istnieją procedury, zgodnie z którymi poglądy dzieci muszą zostać poważnie rozpatrzone?
- Czy dzieci otrzymują komunikaty zwrotne i inne ważne dla nich informacje po wyrażeniu przez nie opinii?³

W Projekcie „Razem dla dziecka i rodziny” poglądy dzieci zostały zebrane za pomocą prac literackich, w których dzieci mogły w swobodny sposób wypowiedzieć swoje opinie na temat tego, w jaki sposób należy pomagać dzieciom i rodzinom. O swobodzie wypowiedzi świadczy duży emocjonalny ładunek nadesłanych prac. Wypowiedzi umożliwiono jednak tylko dzieciom od 11 roku życia. Prace dzieci (w tym szczególnie te nagrodzone) zostaną opublikowane, jak również przekazane decydom – zarówno na poziomie lokalnym, jak i krajowym.

W trakcie projektu dzieci miały również możliwość spotkania się z inicjatorami projektu w trakcie wycieczki do Warszawy, jak również spotkania się z przedstawicielami Biura Praw Dziecka.

PODSTAWOWE POTRZEBY DZIECI ODCZYTANE Z PRAC LITERACKICH NADEŚLANYCH W KONKURSIE „JAK POMAGAĆ DZIECIOM I RODZINOM”:

1. Mimo dobrej opieki w domu dziecka marzenie o rodzinie, fantazjowanie, idealizowanie rodziny. Oczekiwanie pomocy ze strony rodziców. Oczekiwanie zwykłego, rodzinnego życia (Kasia, lat 14)
2. Głównym oparciem dla dziecka z domu dziecka są jego rówieśnicy. Samotność w placówce, bezsilność, rozpacz. Brak realizacji prawa do swobodnej wypowiedzi, do wysłuchania. Wrażenie szykanowania i wykluczania z powodu pobytu w placówce. Etykietowanie. Wrażenie niesprawiedliwego traktowania. Brak relacji emocjonalnych. Zaburzenia zachowania spowodowane niezrozumieniem, izolacją emocjonalną, brakiem relacji – są traktowane jako zaburzenie psychiczne. Brak dialogu, rozmów (Alicja, lat 16)
3. Rodzina zastępcza może być modelem rodziny. W rodzinie zastępczej mogą powstawać pozytywne, trwałe relacje, które są modelem dla ewentualnej przyszłej rodziny wychowanków. Ważny jest szacunek do dziecka, spokój, zaufanie, wzajemne wsparcie. Dorosły powinien wspierać pasje dziecka. (Sebastian, lat 16)
4. Potrzeba częstych kontaktów z rodziną. Potrzeba spędzania czasu z rodziną w sposób zorganizowany. (Anita lat 13)
5. Potrzeba konkretnej pomocy rodzicom (np. terapia alkoholowa, pomoc w rodzinnych konfliktach, uzyskaniu pracy) (Paulina lat 15)⁴

³ tamże

⁴ Patrz „Głos dzieci w projekcie „Razem dla dziecka i rodziny”, Fundacja Dziecko i Rodzina, Warszawa 2017